

NÁNAY ISTVÁN CÉDULÁK

SZÍNÉSZPORTRÉK

Foglalkozási ártalom: egy-egy előadás piakáján, szórólapján, műsorfüzetében azt nézem meg először, ki a rendező. Az elő-adások viszont főleg annak alapján hatnak rám, hogy milyenek a színészi alakítások. (Áttételesen persze ezekben is benne van a rendező személyisége.) Igazi, mély benyomást azok gyakorolnak rám, a nézőre, akik estéről estére maximális érzelmi hőfokon égnek, lelkiileg lemeztelenednek és - mindezek következtében - fölmagasztosulnak. Ilyen színészek ritkán teremnek mifelénk, úgy tűnik - legalábbis a meg-szépülő emlékek így láttatják -, egyre ritkábban. Az elmúlt hónapokban láthattam néhányukat.

Gyurkovics Mihály

Nyugdíjas színész - áll többek jellemzéséről a színházi lexikonban. Az igazi színész azonban nem nyugdíjas, mégha státusát tekintve annak is deklarálják. Ékes bizonyíték erre a kassai Thália Színház művésze, Gyurkovics Mihály a szereplése a *Caligula* helytartójában. Több mint tíz éve nem aktív tagja a kassai együttesnek, de időnként visszahívják egy-egy szerepre.

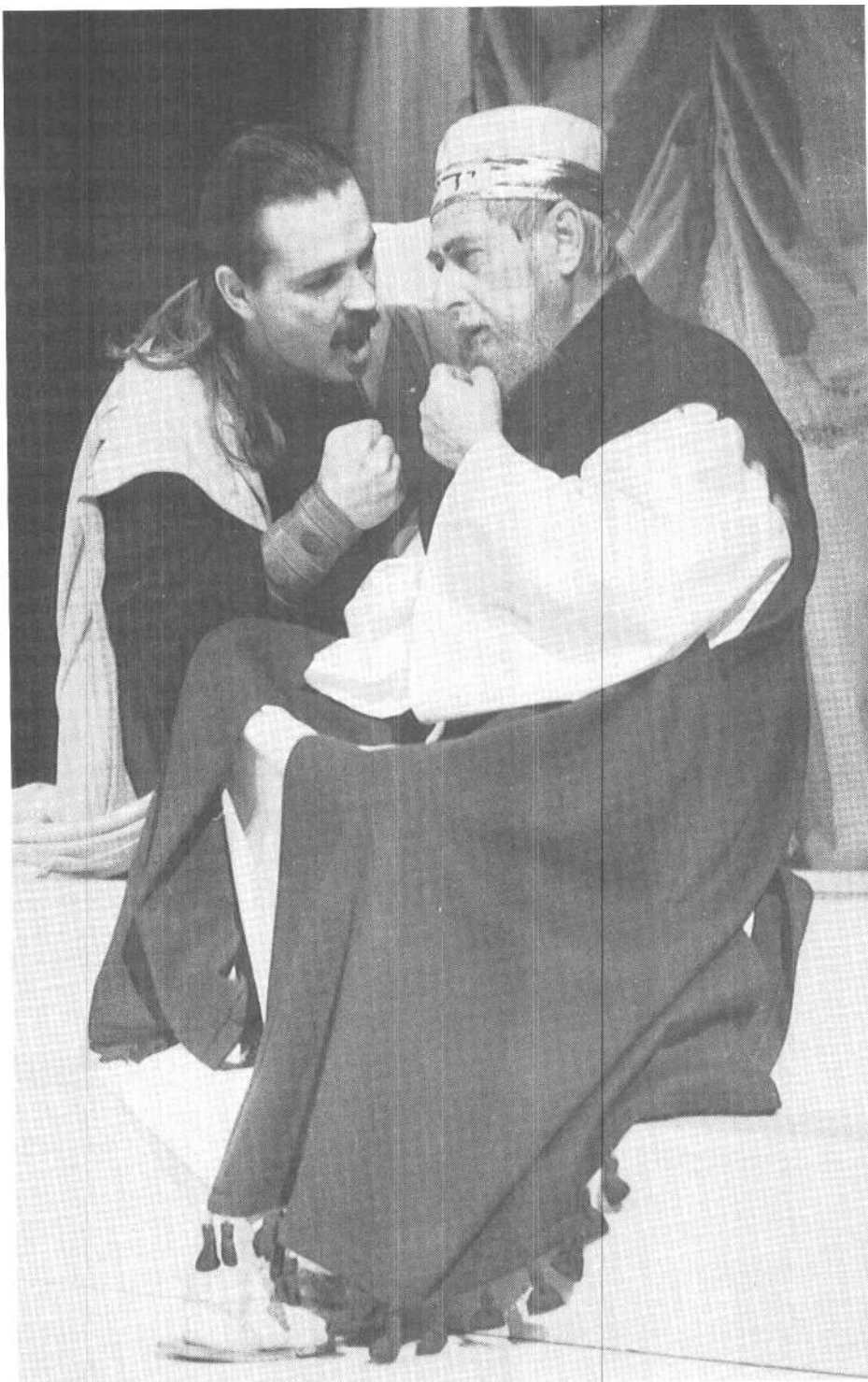
Idén kételkedve néztem a kisvárdai fesztivál műsorfüzetét: az a színész, akit egy éve fergeteges humorú komédiásnak láttam egy Feydeau-bohózatban, most az egyik legszebb, ugyanakkor legnehezebb magyar gondolati dráma kulcszerepét fogja játszani? Ismét bebizonyosodott, hogy minden prekoncepció és skatulyázás művészetellenes. A szereposztásból adódóan már a két főszereplő megjelenésekor kifejeződik a köztük feszülő ellentét lényege. Fialat, magas, erős fizikumú, hangoskodó és nyughatatlan mozgású Petronius (Bocsárszky Attila) áll az alacsony, törekeny, a nyakát mereven tartó, emiatt egész testével forduló, takarékosan mozgó, halk, öreg Barakiással szemben. A két ember közötti viszony lényegét mégsem a külső megjelenés különbsége képezi le, hiszen aki erősnek lát-szik, kételyekkel küszködve próbál választani a józan ész és az erkölcs parancsai között, míg aki látszólag gyenge és kiszolgáltatott, lélekben és hitben oly erős, hogy végül is legyőzhetetlenné válik. Gyurkovics Mihály minden rezdülésével azt a kettősséget éli és ábrázolja, ami a test fizikai elesettsége és a lélek, a hit, a meggyőződés határtalan ereje között alakul ki. Székely János esszéisztikus, tömör és kikezdetetlen logikájú gondolatsorát a színész úgy interpretálja, hogy nem csupán a főpap érvrendszere szólal meg, hanem a helyzet tragikumával tisztában lévő ember megszenvedett egyéni drámája is kifejeződik. Megrendítően egyszerű, emberi és metaforikus, ahogy Barakiás szertartásosan, de a vallás-különbségen felülemelkedve magához öleli Petroniust, amikor az legyőzi magában a római katonát és hivatalnokot. Ebben az ölelésben nem

csupán a főpap vonja magához a római patriciust, hanem az idős színész a fiatalabb pályatársat. Így válik jelképpé a pillanat és összetetté a gesztus. Kifejeződik benne a színház lényege.

Bocsárszky Attila (*Petronius*) és Gyurkovics Mihály (*Barakiás*) a kassai előadásban

Ács Alajos

Szatmári színész. Alapító tagja a legendás nagybányai-szatmári színháznak. Egy ideig igazgató is volt. Most Kolozsváron vendégszerepel. Boguslawskit játssza Spiró György darabjában, Az imposztorban.. Azt a múlt századi lengyel szí-

Bogusłwski: Ács Alajos (Salat Lehellel, Spolarics Andreával)

nész-rendező-igazgató, aki egy estére az orosz fennhatóság alatt álló Vlnába érkezik, fellép a Tartuffe-ben, s ezzel nemcsak a társulat, de a városka életét is felkavarja. Röpke jelenléte újabb adalék legendájához. Nemcsak a darab problematikája és a kolozsvári színház körül dúló polémiák rímelnek egymásra, hanem a főszerepet játszó Ács Alajos életútja és vendégjátéka is analógiát mutat Boguslawskiével.

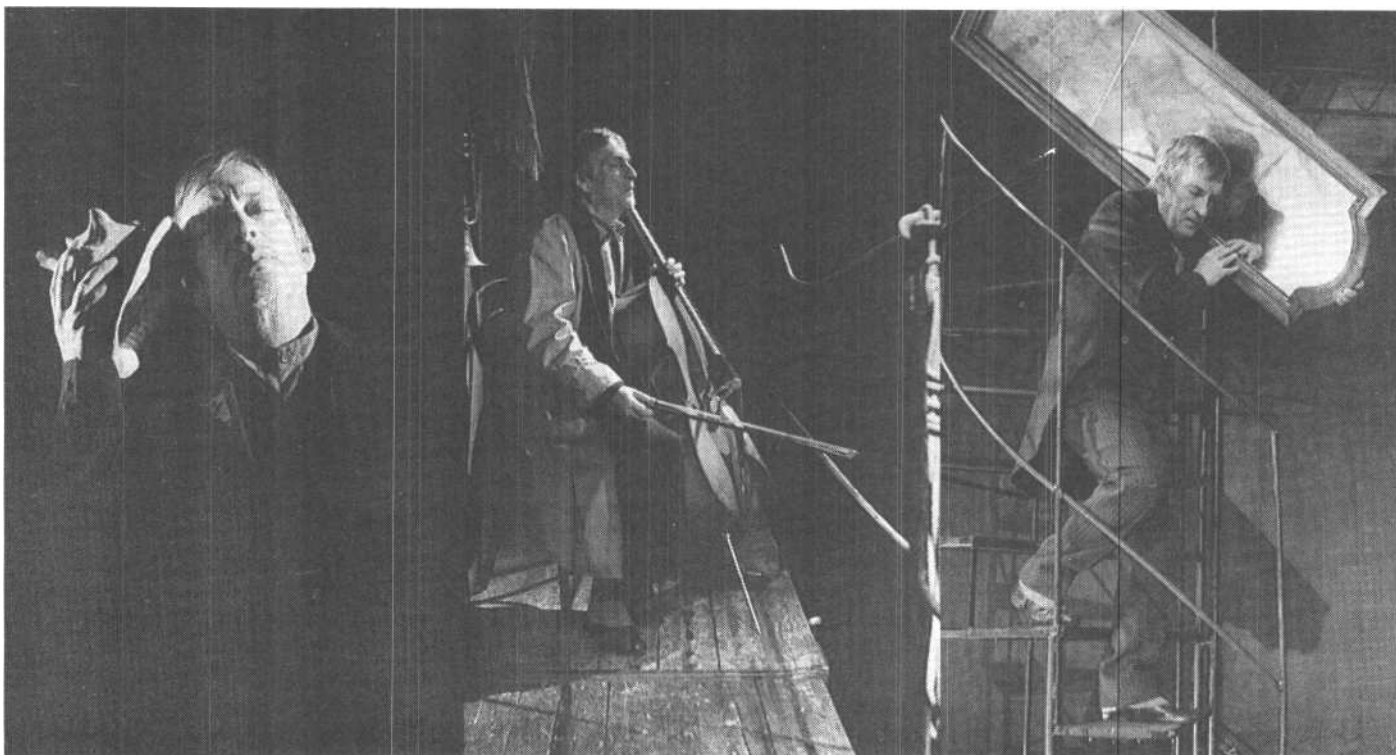
Ács Alajos nagyszerű társulatba érkezett, nem olyanba, mint Bogusłwski Vlnában. Ez a társulata szatmári színésznek szellemi és művészi kihívást jelentett, és viszont: a kolozsvári színészek számára is megújulást hozott, hogy Ács Alival dolgozhattak. Major Tamásnak, az ősbemutató Boguslawskijának szerepfelfogásával szemben Ács nem a nagy manipulátort játssza, hanem azt a művészt, aki tudatában van értékeinek, de annak is, hogy mit jelent a neve a vilnai színház számára, tehát jogosan követeli meg azt, ami jár neki. Boguslawskija szinte szégyenlősen szólal meg a próbán, amikor azt látja, hogy felületesen, gondatlanul, a szöveget nem elemmezve, csak a rutinra hagyatkozva játszanak a színészek, rendez a direktor. Elemzéseit nem kioktatóak, nem a varsói színész szellemi fölényéről szólnak, inkább meditatívak. Szinte saját magának mondja észrevételeit, de persze úgy, hogy elsősorban mások értsenek belőle. Jóságos, esendő és ravasz, öntudatos és kétségekkel viaskodó ember ez a Bogusłwski, aki ha kell, felismeri a kínálkozó lehetőséget, s hidegen, következetesen hajtja végre azt a „csíny”, amely jótékony botrányt kavart színházon kívül és belül. Titkai vannak Ács alakításának; nem teszi egyértelművé, hogy jó vagy rossz színész-e Bogusłwski, de azt sem, hogy mikor mit forral magában, vagy mikor kell komolyan venni, amit mond, s mikor bujkál irónia a szavaiban. Ezekből a titkokból lesz ez a Boguslawski különleges élő legenda. Több is, más is, mint amilyen a híres-hírhedt „lengyel Molière” volt.

Orosz Lujza

Az imposztorban az anyaszínésznőt játssza, Camus A félreértésében Az anyát, Spiró Csirkefejében a Vénasszonyt. Különböző karakterek, de mindegyre jellemző a körülményeket legyőző belső erő. Mint ahogy ez jellemzi Orosz Lujzát is, a színészet nagyasszonyát. Hét vagy nyolc éve, amikor Harag Györgyről gyűjtöttem anyagot, meglátogattam őt is, aki szinte testvéri kapcsó-

Csíky András és Orosz Lujza A félreértésben

latban volt az akkoriban elhunyt rendezővel. Testi és lelki nyavalyák gyötörték, de nem beszélt róluk, s az akkori nagy szegénységben is friss süteménnyel várt.

Ez a keménység és szeretet, okosság és jószág sugárzik minden alakításából. Az *imposztor*-ban ő az a színésznő, aki valaha együtt játszott Boguslawskival, az egyetlen, aki leleplezhetné a mestert, s aki tudhatja, milyen nagy színész Boguslawski. De ő hallgat; cinkos egyezés van a két öreg között. Persze a megszépítő emlékek is közrejátszhatnak e hallgatásban, de a szolidaritás is színezi kapcsolatukat. S amikor kell, ő az egyetlen, aki megfeddi a kicsinyes vagy annak látszó Boguslawskit. Orosz Lujza a szeretetet is, a szigorúságot is magától értetődően, a szilárd etikai mércével rendelkező emberek természetességével fejezi ki.

A Csirkefej-előadások egy részében a Vénasszonyt tekintik abszolút főszereplőnek, más fel-fogások szerint viszont a negyvenes generáció tagjainak drámája ugyanolyan lényeges, mint az öregasszonyé vagy a fiataloké. A kolozsvári elő-adásban ez utóbbi szemlélet érvényesül. Ez persze nem azt jelenti, hogy a Vénasszony figurája háttérbe szorulna, s ennek egyik oka: a sok-sok Vénasszony közül is az egyik legemlékezetesebb Orosz Lujzáé. Ő ugyanis e figurában a hétköznapi kisembert és a klasszikus tragédiák hősnőjét gyúrja egybe. Fájdalmát, bánatát nem látványos gesztusokkal érzékelteti; befelé sír, amikor elveszti a macskáját, de akkor is, amikor a Tanár vagy a Nő érzéketlensége miatt meg-

Az öreg cseléd: Csiky András

bántódik. Mély megrendüléssel kérdezi a Tanártól, hogy létezik-e Isten, de profán gyónása már az Istennel való perlekedéssé fokozódik. Ennek az asszonynak is tartása van.

A Camus-darabban egy szörnyeteget játszik, aki a lányával együtt a fogadójába betérő utasokat - pénzükért - elteszi láb alól. Az anyának az a tragédiája, hogy nem ismeri fel húsz éve eltávozott fiát, akire így ugyanaz a sors vár, mint a többi vendégre. Kivételesen erős színházi pillanat, amikor az anya rádöbben vakságára. A fiút egy üvegfalú szobában ölik meg. A tetemet már kivitték, csak az öreg szolga matat a hátrahagyott holmik között. Rátalál a fiú igazolványára, s belülről odacsapja az üvegfalhoz. Az anya a nézőknek háttal állva veszi észre a szolga mozdulatát, és így mered rá az igazolványra. Orosz Lujza nem szól egy szót sem. Hosszú csend után alig észlelhető nyüszítés hallatszik. A színésznő háta „játszik”; a hátizmok tónusa változik, a test tartása rogyan meg, s amikor a nézők felé fordul, az addig kemény, céltudatos asszonyból hirtelen megöregedett, összetört, céljavesztett, az életét is feladó lény lett. A színészi metamorfózis csodájának lehetünk tanúi.

Csiky András

A homályos térben egy ember áll, kezében karos gyertyatartó. Körülötte zenegép, szegényes

szobaberendezés, a háttérben üvegfalú szobácska. A nézők megtorpannak, amikor meglátják a görnyedt férfit, akinek szeméből mélységes fájdalom, kétségbeesés sugárzik. A zsbongó közönség elcsitul, lábujjhegyen, kissé röstelkedve lépkednek el a szereplő mellett, amikor a stúdiószínházi térben el kell foglalniuk helyüket. Az-tán elsőtétül a nézőtér, a férfi hosszú lépcsősoron lassan felmegy az emeleti szinten lévő keskeny, folyosószerű galériára, ahol különleges tárgyak láthatók. A sarokban a férfi szentélye, a falakon fényképek, a falhoz támasztva egy csel-ló. A szereplő, az öreg cseléd, szomorú dallamot játszik a hangszerén, és figyel. Tanú ő, a két asszony tetteinek néma tanúja; s tettestárs is. Szemében végig ott látható a kezdeti riadalom és szomorúság, meg az önvád, a tehetetlenség kétségbeesése. Csiky András alakításának jóvoltából elhiszem, sőt átélem azt, amit sem olvasva, sem a darab több színrevitelét látva soha nem tudtam elfogadni: az öreg cseléd és az Isten azonosságát. Ami spekulatív írói megoldásnak, egy tézis illusztrálásának tűnt (meghalt az Isten), itt, a színész megrendítő előadásában, magától értetődő lett.

Zsoldos Árpád

Tevje, a tejesember - színészálom. Megtermett, mély hangú, tekintélyt parancsoló férfiak szokták játszani. Ám ha a Hegedűs a *háztetőn* alapkonfliktusát komolyan vennék a rendezők,

Jelenet a Hegedűs a háztetőn-ből (középen: Zsoldos Árpád)

elgondolkodhatnak azon, mennyivel gyengébb az, amikor egy erős Tevje pöröl az Úrral, mintha egy minden tekintetben kisember veszi a bátorságot e felemás, számonkérő párbeszédre.

Schlanger András vendégrendező végig gondolta a darabot, és Sepsiszentgyörgyön Zsoldos Árpáddal játsszta Tevjét. Zsoldos madárcsontú, hófehér hajú és szakállú, az elmúlt évtizedek megpróbáltatásaitól megkínzott ember. Megkegyelmedett, a színházi munkától elfordult, elidegenedett színész volt. De a rendező benne látta meg a maga ideális tejesemberét. És Zsoldos újjászületett. Igaz, a hangja megkopott, dalait elnyomja a zenekar, mégis a színház racionálisan le nem írható csodája születik meg.

A színész félrebiccentett fejjel, felfelé, valahová a bal oldali külső reflektorok irányába pislogva szólítja meg az Istent, majd ugyanilyen test- és fejtartással néz le ránk, a közönségre, amikor a hagyomány erejéről és hatalmáról énekel. Mozdulataiban egyszerre van jelen a zsidó és a székely emberek gesztusvilága. Mint ahogy egész viselkedésében is ez a kettősség figyelhető meg. Hiszen az a rafinéria, ahogy Tevje megpróbálja kijátszani az isteni törvényeket, ahogy egyezkedik az Úrral, ahogy igyekszik megtalálni az összhangot a parancsolatok követeléseit és az élet természetes rendjét, az mindkét népcsoportra jellemző; mondhatni azt is, a kisebbségi létből fakadó, a túlélést biztosító technikákról van szó.

Zsoldos Árpád saját életét, sorsát is eljátssza Tevje figurájában, ettől olyan hiteles és egyszerű minden megmozdulása. Tevje harca az Istennel párhuzamba hozható azzal, ahogyan Zsoldos került mindig szembe a hatalommal. Ez persze csak részmagyarázat arra, miért oly megrendítő az alakítása. Ugyancsak részmagyarázat az, amit a színészi alkatról, annak dramaturgiai jelentőségéről állítottam. S kereshetők további magyarázatok, de azok is csak egy-egy részlet jelentőségét, sikerét érzékeltetnék. Az egésznek a titka alighanem abban a mély humánumban keresendő, amely Zsoldos alakításának minden pillanatában tetten érhető: amikor például csalárdkodik, vagy az eljegyzést ünnepelve berúg, amikor a csendbizont kiutasítja a portájáról, az esküvőn táncba viszi Goldét, a feleségét, amikor a szerelemről énekel, vagy amikor elindul a nagyvilágba. A maga apró alkuit megköti, de tisztességes ember tragédiája fogalmazódik meg Zsoldos Árpád alakításában. Ettől válik modellértékűvé.

Egy nagy nemzedék utolsó mohikánjairól szoltam. Színészekről, akikért érdemes színházba járni.

